

Sprawy wyznaniowe na łamach tygodnika “Холмская Русь” oraz obraz Polaka-katolika widzianego oczami Rosjanina

Tygodnik “Холмская Русь” jest przykładem prasy prawosławnej publikowanej w Królestwie Polskim w Chełmie w latach 1912–1917 przez Bractwo Przenajświętszej Bogurodzicy, będącego organem wdrażającym politykę rusyfikacji i wynaradawiania ludności zamieszkującej na terenach guberni chełmskiej. Periodyk ten stanowi źródło do badań historycznych terenów guberni chełmskiej, a poruszana na łamach czasopisma różnorodna problematyka daje szczegółowy wgląd w życie Chełmszczyzny na początku XX wieku.

Słowa kluczowe: gubernia chełmska, prasa prawosławna, cerkiew prawosławna, rusyfikacja, Polak-katolik, Bractwo Przenajświętszej Bogurodzicy; Chełm, Chełmszczyzna

Роджер Наталія

Релігійні питання на сторінках тижневика “Холмская Русь” та образ поляка-католика в очах росіянина

На основі аналізу публікацій релігійної тематики у часописі “Холмская Русь” з’ясовуються питання характеристики поляка-католика з погляду росіян.

Робота є спробою детальної характеристики журналу на основі знайденого вихідного матеріалу. Обговорюються часові рамки, його структура та редактори. Особливо багато уваги та місця приділяється релігійним питанням. Православ’я в журналі подається як єдина справжня релігія, яка допомагає людині розкрити і пізніше зміцнити власну російську ідентичність у Польському Королівстві. Ефект русифікації, однак, був протилежним задуманому, що породило антиросійські настрої та пробудило польську національну свідомість.

Обгрунтовано, що Холмське губернаторство було створено 1912 р. з метою відокремлення православного населення від впливу католицизму, а щотижневик “Холмская Русь”, який видавався у 1912–1917 рр. Братством Пресвятої Богородиці Православної Церкви, реалізував царську політику інтенсивної русифікації населення, новоствореної губернії.

Доведено, що під час Першої світової війни православна громада Холмщини стала дезорганізованою і парафіяльне життя завмерло.

Зроблено висновок, що “інструменти” русифікації царизму мали протилежний ефект від наміченого і породили антиросійські настрої, мобілізували діяльність польської інтелігенції та католицького духовенства.

Ключові слова: Хелмське намісництво, православна преса, православна церква, русифікація, поляк-католик, братство Пресвятої Богородиці; Холм, Холмщина

W dzisiejszych czasach wielkim zainteresowaniem cieszą się materiały prasowe stanowiące osobliwe źródło do badań nad dziejami wschodnich powiatów Królestwa Polskiego. Niniejszy artykuł ma na celu analizę tygodnika “Холмская Русь” jako przykładu prasy prawosławnej publikowanej przez Bractwo Przenajświętszej Bogurodzicy na początku XX wieku. Badanie to stanowi próbę ogólnej charakterystyki czasopisma,

przyjrzenia się jego funkcji rusyfikacyjnej i narodotwórczej na terenach Królestwa Polskiego, a także nakreślenia obrazu “Polaka-katolika”, widzianego oczami Rosjanina. Zebrane dane na temat omawianego periodyku dotyczą ram czasowych, w których się on ukazywał, jego struktury oraz różnorodnej tematyki, w szczególności tematyki religijnej, zamieszczanej na łamach tygodnika. Materiał badawczy pochodzi z zasobów Białskiej Biblioteki Cyfrowej oraz Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego.

Pomysł utworzenia guberni chełmskiej, jako “odwiecznie ruskiej i prawosławnej Chełmszczyzny” [1] zrodził się jeszcze w latach sześćdziesiątych XIX wieku. Gubernie siedlecka oraz lubelska znacznie się różniły od innych powiatów Królestwa Polskiego tym, iż były one zamieszkiwane w sporej mierze przez ludność etnicznie ruską. Zgodnie z informacją zawartą w pierwszym spisie ludności Imperium Rosyjskiego liczba prawosławnych zamieszkujących wyżej wymienione gubernie wynosiła odpowiednio: 13,9% oraz 16,9% [2]. Także, zgodnie z oficjalnymi danymi Warszawskiego Komitetu Statystycznego na dzień 1 stycznia 1905 r. dla rejonów, które w przyszłości miały wejść w skład guberni chełmskiej, społeczność prawosławna liczyła 47,1%, natomiast katolicka 35,8% [3]. Sprawa wyodrębnienia guberni chełmskiej była rozpatrywana przez rząd rosyjski przez blisko pięćdziesiąt lat, osiem razy nad projektem były prowadzone dyskusje przez Dumę i za każdym razem był on odrzucany [4]. Gubernia chełmska, w skład której weszły wschodnie tereny Królestwa Polskiego, ostatecznie została utworzona na podstawie rozporządzenia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i zatwierdzona przez Mikołaja II w 1912 r. Jednak formalnie zaczęła funkcjonować od 14 września 1913 r. [5]. W skład nowej guberni weszło łącznie 11 powiatów (cztery z siedleckiej gubernii oraz siedem z lubelskiej) [3; 6]. Po utworzeniu guberni chełmskiej zaczęły się intensywne prace nad jej nowym podziałem administracyjnym, które zostały przerwane przez działania wojenne rozgrywające się na międzynarodowej arenie I wojny światowej (*il. 1*).

W polityce rusyfikacji Chełmszczyzny czynny udział brali przedstawiciele Prawosławnej Cerkwi. Szerzenie prawosławia, propagowanie języka rosyjskiego i kultury miało na celu wykorzenienie polskości na ziemiach Królestwa Polskiego i utworzenie nowych obywateli rosyjskich. W okresie prac dumskich nad projektem chełmskim uaktywniają się działania prawosławnego Bractwa św. Bogurodzicy w Chełmie, na czele którego stał biskup Eulogiusz. Ich główną misją są działania agitacyjne, mające na celu “krzewienie rosyjskości” na Chełmszczyźnie. Dlatego też utworzenie w 1912 r. guberni chełmskiej, terytorialnie wcielonej do Imperium Rosyjskiego, stanowiło bardzo kluczową kwestię dla prawosławnej części społeczeństwa. Istniało bowiem przekonanie, iż tereny te z miejscową ludnością (oficjalnie prawosławną po 1875 r.), językiem, charakterystyką kulturową i historią, od wieków stanowiły część Imperium Rosyjskiego [7]. Jednak wraz z wydaniem ukazu tolerancyjnego w 1905 r. grekounici zaczęli na masową skalę odchodzić od prawosławia przechodząc na katolicyzm, przyjmując wraz z nim polską tożsamość kulturową [8]. Zatem wydzielenie Chełmszczyzny miało na celu ochronę ruskiej ludności przed polonizacją, asystę w odrodzeniu prawosławia oraz narodowości rosyjskiej. Popularyzowana przez Bractwo Przenajświętszej Bogurodzicy idea słowianofilska, a także rosyjskie hasła narodowościowe znalazły swe odbicie w

Ил. 1. Мапа губерні хелмської з 1914 р. [źródło: Большая российская энциклопедия]

прасі православної видаваної przez bractwo. Dlatego też bractwo uchodziło za agenta rusyfikacji oraz “wroga idei polskich hasel narodowych”[9].

Organizacja została założona w 1879 r. i “była odpowiedzialna za działalność misyjną, wydawniczą, społeczną, oświatową i filantropijną na terenie guberni lubelskiej i siedleckiej” [10, s. 211], które były częścią prawosławnego wikariatu lubelskiego. Podstawa prawna działalności bractwa zawarta była w “Statucie Chełmskiego prawosławnego Bractwa Przenajświętszej Bogurodzicy”. Bractwo skupiało nie tylko osoby

duchowne, ale również i świeckie. Miało ono całkowite poparcie oficjalnej Cerkwi oraz administracji państwowej, a od 15 maja 1882 r. trafiło ono pod protektorat samego cara Aleksandra III [10, s. 217].

Swoją działalność wydawniczą w Chełmie Bractwo rozpoczęło już w 1880 r. uruchamiając własną drukarnię. Jej poczynania na rzecz szerzenia oświaty oraz propagandy były obficie wspierane funduszami zarówno ze strony państwa (jako element polityki rosyjskiej) jak i przez wielu darczyńców. Dzięki temu od połowy 1912 r. bractwo dysponowało nowoczesną maszyną szybkobieżną [11]. W latach 1907–1911 bractwo zajmowało się publikowaniem tygodnika pt. “Братская беседа”, który z założenia miał wychodzić raz na tydzień. Jednakże w pierwszym roku z nieznanych powodów, opublikowano tylko 44 numery, a od 1908 r. tygodnik ukazywał się dwa razy w miesiącu. W latach 1912–1917 gazeta “Братская беседа” była udostępniana drukiem pod zmienioną nazwą “Холмская Русь” [12].

Podtytuł tygodnika “Холмская Русь” nieco się zmieniał na przestrzeni jego istnienia i w latach 1912, 1914 (Nr 40–42), oraz 1915 podtytuł brzmiał: “Народная газета. Издание Холмского Православного Св.-Богородицкого Братства”. W 1913 r. (Nr 1–51) został zmieniony na “Народная еженедельная иллюстрированная газета с ежемесячными приложениями. Издание (...) братства”. Następnie w 1914 r. (Nr 1–35) podtytuł przeformułowano na “Народная еженедельная иллюстрированная газета с бесплатными приложениями. Издание (...) братства”, numery 36–39 oraz 43–70 mają podtytuł ponownie nieco zmieniony: “Народная газета с бесплатными приложениями. Издание (...) братства” [13]. W 1917 r. podtytuł zmienia się na “Еженедельная народная газета. Издание (...) братства” [14].

Tygodniowa częstotliwość publikacji numerów gazety “Холмская Русь” w dużej mierze była zachowana: w 1912 r. – 52, w 1913 r. – 51, w 1914 r. – 70 (gazeta wychodziła dwa razy w tygodniu: Nr 43–64), w 1915 r. – 31, w 1916 r. – 50. W latach 1912–1915 tygodnik jest publikowany w Chełmie, ale w 1915 r. w związku z ewakuacją redakcji do Moskwy nastąpiła przerwa, która trwała od lipca prawie do końca listopada. Po przerwie tej periodyk znowu zaczął się ukazywać. Od numeru 26 miejscem druku gazety była Moskwa [15]. Ostatni numer tygodnika w 1916 r. ukazał się w potrójnej wersji pod złożonym numerem 50–52 [16]. W ciągu 1917 r. periodyk ten miał najbardziej dynamiczny charakter. Na jego łamach ukazywały się najbardziej istotne świadectwa dla tamtych czasów ze wszystkich warstw społecznych guberni. Dzięki relacjom naocznych świadków (uchodźców z ziemi chełmskiej: duchowieństwa, chłopów, nauczycieli, urzędników itp.) przed oczami czytelnika otwiera się obszerna paleta wydarzeń [17].

W okresie swojego istnienia “Холмская Русь” miała różnych redaktorów naczelnych. W roku 1912 (Nr 1–14) oraz 1915 (Nr 1–24) tę funkcję pełnił J. Czerwiakowski; w latach 1912 (od Nr 15) – 1914 (do Nr 39, oraz Nr 49–69) – posadę redaktora naczelnego zajmował W. Ostrowski. W 1914 (Nr 40–48) – duchowni A. Gromadski oraz I. Zacharczuk (Nr 70). Ten ostatni redagował tygodnik również w latach 1915 (od Nr 26) – 1916 (do Nr 34, od Nr 37/38) – 1917 (do Nr 14/15). Od 1917 r. (Nr 16/18 – 51/52) funkcję redak-

№ 1.

1 января.

1912

ХОЛМСКАЯ РУСЬ

Народная еженедельная иллюстрированная газета

с ежемѣсячнымъ приложениемъ.

Подписная цена: 2 руб. на годъ, на полгода 1 р. 20 к. Подписныя деньги по почте направляются по адресу: г. Холмъ Люб. г., въ редакцію газ. „Холмская Русь“; именные и приѣзжие могутъ подписываться на газету въ Братской записи, гдѣ могутъ приобретать отъ. Мѣ газетъ за 5 к., а приложеній къ ней за 15 к. Объявленія помѣщаются на послѣдней страницѣ газеты по соглашенію.

Къ свѣдѣнію Г. г. сотрудниковъ. 1) Статьи, предназначенныя къ печатанію въ газетѣ, должны быть писаны четко и разборчиво, по изхоженію-сжаты, безъ употребленія иностранныхъ словъ и сложныхъ оборотовъ, недоступныхъ пониманію читателей. 2) Рукописи должны быть поданы редакціи въ полномъ содруженіи съ писемъ, указывающихъ на адресъ; въ тавотъ къ казанію оставить марокъ.

Всякое печатное издание прѣдъявленію повинно опредѣленно заявить своимъ будущимъ читателямъ, какими воззрѣніями оно намѣрено держаться и какими мыслями будетъ дѣлиться съ ними. Поэтому и редакція газеты „Холмская Русь“ позволяетъ себѣ совершенно опредѣленно высказаться прѣдъ своими подписчиками по затронутому вопросу мыслями, навѣянными общимъ фономъ современной журналистики, ярко и выпукло обрисованнымъ однимъ изъ выдающихся мыслителей и русскихъ патріотовъ послѣдняго времени.

Въ настоящее время любой уличный прохождимецъ, любой болтунъ изъ непризнанныхъ геніевъ можетъ, имѣя свои или доставъ для наживы чужія деньги, оборудовать газету, хотя бы большую, собрать около себя по первому кличу толпу писакъ, готовыхъ разглагольствовать о чемъ угодно, поставляющихъ безграмотные сплетни и слухи, — и штабъ у него готовъ, и онъ можетъ съ завтрашняго дня стать въ положеніе власти, судящей всѣхъ и каждаго, дѣйствовать на министровъ и правителей, на искусство и литературу, на биржу и промышленность... Ежедневный опытъ показываетъ, что на служеніе въ газету за деньги можно привлечь какіе угодно таланты и что самые ничтожные люди — какой-нибудь бывшій ростовщикъ, жидъ-факторъ, газетный разносчикъ и тому подобные „молочники“, — могутъ обосновать свою газету, привлечь талантливыхъ сотрудниковъ, облыжно выдавая свое изданіе за выраженіе общественнаго мнѣнія. По понятіямъ, установившимся въ послѣднее время на почвѣ ложной свободы печати, любой журналистъ, будь онъ, какъ говорится, „прелюбодѣй мысли“ или „разбойникъ пера“, имѣетъ полнѣйшую возможность опозорить честь кого угодно, затронуть и нарушить его имущественныя права, посягнуть на святое святахъ его семейной жизни, стѣснить даже его свободу, затруднивъ своими нападками или сдѣлавъ невозможнымъ для него пребываніе въ извѣстномъ мѣстѣ. Но эту судейскую власть надъ своимъ читателемъ издатель газеты обычно самовольно

II. 2. Strona tytułowa tygodnika „Холмская Русь”, Nr 1, 1912 r.
[źródło: Białska Biblioteka Cyfrowa]

tora pełni P. Korol. Bardzo często redaktorzy naczelni byli również autorami artykułów. Lista autorów publikujących artykuły w tygodniku jest długa, warto jednak wymienić następujące nazwiska: J. Czerwiakowski, W. Ostrowski, N. Staszkiwicz, W. Tkacz, M. Kornilowicz.

W latach 1912, 1914–1915 publikowane były również dodatki do “Холмской Руси” takie jak kalendarze, sprawozdania na temat działalności bractwa, ulotki, informatory o historycznej i kulturowej treści. Przykładami dodatków do tygodnika są następujące publikacje:

Nr 9, 1912: Съезд деятелей Холмской Руси;

Nr 14, 1912: Повесть из жизни Холмской Руси: (Из времён польского восстания 1863 г.) – stron 32, pod redakcją W. Ostrowskiego oraz J. Motuzka;

Nr 23, 1912: Что пережила “Холмская Русь” – pod redakcją Antonowicza;

Nr 34, 1912: Великая борьба России с Наполеоном;

1912, 1915: Холмский Народный Календарь на ... год.;

Nr 27, 1913: Список церквей и монастырей

Nr 38, 1913: “На заре новой жизни”: Кантата на выделение Холмщины (01.09.1913) – stron 4, autorem był W. Ostrowski;

Nr 38, 1913: Краткое сказание о Холмской чудотворной иконе Божией Матери;

Nr 27, 1914: Яблочинский св. – Онуфриевский первоклассный м. м-рь в его прошлом [18].

Pomimo dość wysokiego poziomu tekstów, tygodnik podążając za nowoczesnymi trendami prasy europejskiej był skierowany zarówno do prawosławnej elity i inteligencji miejscowej (nauczycieli, urzędników państwowych, duchowieństwa), tak i do czytelników ze sfery wiejskiej; wydawany był w języku rosyjskim oraz ukraińskim. Nakład egzemplarzy dochodził do 17 tysięcy [19]. Periodyk był publikowany w formacie 31×24 cm. Liczba stron w numerze zazwyczaj wahała się między 8–12, niekiedy dochodziła do 14–16 stron.

Koszt jednego numeru tygodnika wynosił 3–5 kopiejek, natomiast dodatek do gazety można było nabyć w cenie 15 kopiejek. Istniała również możliwość wykupienia prenumeraty. Od 1912 r. cena prenumeraty na pół roku to 1 rubel 20 kopiejek, roczna prenumerata kosztowała 2 ruble. Na początku 1915 r. prenumerata półroczna drożeje o 30 kopiejek, roczna o 50 kopiejek. Również czytelnicy z zagranicy od 1913 r. mogli wykupić prenumeratę, kosztą której za pół roku i za rok wynosiły odpowiednio: 3 rubli oraz 1 rubel 50 kopiejek (od 1915 r.: 3.50 rubli oraz 1.75 rubli). Uregulować należność można było bezpośrednio w siedzibie redakcji tygodnika “Холмская Русь”, lub w sklepiku przyklasztornym, za pośrednictwem przekazu pocztowego oraz w późniejszym czasie w kantorze L. i E. Metzl i księgarni Karbasnikowa.

Za opłatą można było zamieszczać w gazecie ogłoszenia. Za linijkę ogłoszenia drobnego lub jego miejsce przed artykułem trzeba było zapłacić 20 kopiejek, lokalizacja ogłoszenia pod tekstem kosztowała 10 kopiejek. Istniała również możliwość zniżki do –50%, głównie oferowanej pośrednikom oraz młodzieży uczącej się.

Jednym z głównych założeń gazety było umacnianie w ludności guberni chełmskiej prawosławia, świadomości narodowej oraz miłości do Rosji i cara: “Целью газеты «Холмская Русь» будет уяснение и направление пробудившагося в местном православно-руском народе мощнаго самосознания, въ стремлении глубокой признательности и неразрывной связи с коренной могучей Россіей (...) и полагающаго только въ исповедании (...) св. Православной веры и непоколебимой верности Престолу, Царю и Отечеству (...)” [20, s. 2]. Tygodnik ten z założenia miał dostarczać czytelnikowi wiadomości ze świata, informacje na temat życia Chełmszczyzny, zarówno te dobre jak i złe ciekawostki ze świata nauki, miał dostarczać również rozrywkę.

Tygodnik miał powtarzalną strukturę, na którą składały się stałe rubryki. Z reguły na pierwszej stronie umieszczany był artykuł lub apel, treść którego miała zwrócić uwagę chełmskiego społeczeństwa na konkretny problem. Na przykład, częstym tematem przewijającym się na łamach tygodnika była “sprawa chełmska”, która postrzegana była jako walka rosyjskiego nacjonalizmu z polskim, wynikająca z niechęci Polaków do pogodzenia się z faktem, iż ziemia chełmska od zawsze należała do Rosji [20, s. 8], również przestrzegano przed “polską propagandą”, która była zagrożeniem płynącym ze strony polskich stowarzyszeń [21]. W okresie I wojny światowej na pierwszej stronie gazety często umieszczane były liczne listy od cara.

Po artykule wstępnym można było przeczytać fragment opowiadania lub noweli (prezentowanych zazwyczaj w częściach). Za nim znajdowała się rubryka “За неделю” (Z tygodnia), która stanowiła obszerny tygodniowy przegląd wydarzeń z Rosji i z zagranicy, a także informowała o wydarzeniach w guberni chełmskiej. Ważnym działem poruszającym zagadnienia o stanie gospodarki rolnej była rubryka “Сельское хозяйство” (Rolnictwo). Można było tu przeczytać przeróżne porady z zakresu uprawy roli, leczenia chorób zwierząt, meteorologii, reformy rolnej itp. Artykuły publikowane w danej rubryce miały na celu przede wszystkim modernizację wsi w oparciu o kult “Cara-Wyzwoliciele” Aleksandra II, który to znosząc pańszczyznę stworzył podwaliny do ukształtowania “odrodzonej wspólnoty narodowej” [22, s. 367].

Jak już wspomniano, tematyka poruszana przez gazetę była bardzo różnorodna. W tygodniku można przeczytać różnorodne opowiadania i poematy. Z pewnością na uwagę zasługuje poezja publikowana przez periodyk. Stanowiła ona swoistą narrację historyczną, która miała za zadanie nie tylko głęboko wpłynąć na czytelnika, ale również przebudzić jego nową rosyjską tożsamość oraz świadomość narodową. Natomiast chcąc być otwartą na potrzeby lokalnej ludności, redakcja pisma uruchomiła rubrykę “Отъ нашихъ читателейъ” (Od naszych czytelników), gdzie umieszczana była korespondencja od czytelników. Przeczytać tu można informacje o ich potrzebach, oczekiwaniach i pragnieniach. Innym ważnym zagadnieniem często poruszonym w periodyku była edukacja ludu, której podjąć się miała inteligencja. To jej zadaniem było sprawić, aby ludność wiejska wybudziła się ze “śpiączki i apatii” i tym samym doznała “odrodzenia narodowego” [22, s. 368].

Od połowy 1914 r. szczególnym tematem stała się wojna, z której obszerny i dokładny reportaż o działaniach wojennych na frontach znalazł swoje odbicie w stałych rubrykach pt. “Война” (Wojna), “На войне и около войны” oraz “Обзор военных действий”.

Bardzo dużo miejsca w “Холмской Руси” zajmuje tematyka religijna. Zamieszczone były tu liczne wiadomości z życia Cerkwi Prawosławnej w guberni chełmskiej. Wzmianki oraz większe teksty dotyczyły opisów nabożeństw, różnorodnych uroczystości cerkiewnych oraz pielgrzymek, które miały miejsce w tym czasie. Czytelnik mógł przeczytać na łamach tygodnika o cerkwiach, ikonach, o życiu męczenników prawosławnych. Zamieszczone były również liczne wiadomości z dziejów lokalnej Cerkwi Prawosławnej: liczne artykuły na temat konwersji z prawosławia na katolicyzm, informacje o przechodzeniu na prawosławie w Galicji, jak również polemikę prasową na temat konfliktów wyznaniowych oraz narodowościowych. W okresie I wojny światowej pojawiają się liczne doniesienia na temat zniszczeń dokonanych przez Austriaków lub Niemców, oraz o postawie Polaków-katolików. Również zamieszczone tu były obszernie sprawozdania na temat działalności bractwa. Niezwykle uroczysty ton i oprawę graficzną miały numery tygodnika wychodzące w czasie Bożego Narodzenia, Nowego Roku oraz Wielkanocy.

Obraz Polaków-katolików, prezentowany na łamach opisywanego periodyku, najczęściej ukazywany jest w czarnych barwach. W początkowym okresie działalności pisma naród polski ukazywany jest jako ciemniejszy ludności ruskiej na ziemiach guberni chełmskiej, który nie chce przyjąć do wiadomości oczywisty fakt, iż ziemia chełmska od wieków była częścią Rosji [23]. Umocnienie wyznania prawosławnego oraz rosyjskiego nacjonalizmu było kluczowe na terenie guberni, dlatego też zwracano szczególną uwagę na zagrożenie płynące z działalności polskich stowarzyszeń oraz księży. Ostrzegano przed aktywną działalnością polonizacyjną, która nabrała niebywałego tempa, skrupulatnie wykonywaną przez polskie społeczeństwo i skierowaną na zmaltretowaną ludność chłopską. Systematyczne pozyskiwanie miało odbywać się pod zwodniczym hasłem walk antysemitycznych, jednak w rzeczywistości, według autora artykułu, w ten sposób Polacy podstępnie stopniowo realizowali plan zajęcia terenów rosyjskiej Chełmszczyzny. Zwracano szczególną uwagę na różnorodne polskie placówki oraz towarzystwa kredytowo-oszczędnościowe stanowiące ośrodek polskiej kultury oraz moralną i materialną siłę [24]. Polak-katolik bez skrupułów przyczyniał się także do demoralizowania społeczności prawosławnej (“młodych i starych”) poprzez prowadzenie handlu spirytusami [25, s. 4].

Jednym z przykładów ukazujących Polaków w negatywnym świetle może być cykl artykułów pt.: “Польская работа”. Autor opisuje przykłady wrogiego nastawienia panów, ich wyobcowanie oraz nieludzkie traktowanie, a także bojkot ludności prawosławnej przybyłej z daleka do pracy na roli [25, s. 3]. Wyjściem z sytuacji dla tej ludności może być emigracja lub przejście na katolicyzm i “polskość” [26].

Wielkie oburzenie wywołuje w autorze również polskie nastawienie do języka rosyjskiego, który Polacy uważają za “nieludzki” i zmuszają biedną ludność wiejską

do mówienia po polsku [27]. Agresywne zachowanie Polaków przejawia się także w tym, iż nie uznają oni prawosławnego obrządku i przymuszają lud do pracy w czasie Świąt Wielkanocnych. Rosyjski prawosławny chłop ciągle odczuwa polski bezlitosny ucisk, bezustanny nacisk na stopniowe wynarodowienie [28].

Z kolei artykuł pt. «Австрийцы в Крѣшове» przytacza dramatyczne szczegóły nieludzkiego traktowania Polaków przez Polaków austriackich [29]. Liczne przykłady okrutnych czynów wobec ludności prawosławnej oraz duchowieństwa przez Niemców z udziałem polskich księży katolickich przedstawione są w artykule “Мученники за православие и русскую государственность” [30]. Negatywny jest również obraz polskich strzelców, którzy przybyli w sierpniu 1915 r. do Tomaszowa, aby werbować żołnierzy do “wojska polskiego”. Ich zachowanie jest godne potępienia, gdyż rabowali oni ludność i zachowywali się w sposób amoralny i bezkarny [31].

Według Rosjan, polskie społeczeństwo szerzenie swojej propagandy narodowościowej zaczynało już u dzieci w wieku przedszkolnym. Takim przykładem mogą być działania hrabiny Zamojskiej, która wraz z katolickim duchowieństwem prowadziła “ochronki” w rosyjskich miejscowościach. Prowadzenie instytucji w duchu katolicyzmu i polskości, niestety, miało, według autora, zgubny wpływ na społeczeństwo tych wsi, ponieważ większość z nich przeszła na katolicyzm [32].

Wydaje się, iż sytuacja zmienia się, gdy pojawia się wspólny wróg – Niemcy. Stosunki polsko-rosyjskie ulegają polepszeniu. Wojna jako światowy dramat daje możliwość rzekomego pogodzenia się obojgu narodom. Rosjanie zastanawiają się nad tym, jakie stanowisko zajmą Polacy w wojnie z Niemcami – ich najgroźniejszym i odwiecznym wrogiem. Czy Polacy będą obojętni czy ich nastawienie będzie przyjazne czy wrogie Rosjanom? Autor artykułu “Поляки и война” otwarcie mówi o tym, iż naród rosyjski nie zdawał sobie sprawy z tego, jaka jest prawdziwa natura Polaka, nie był świadomy jego kultury, literatury oraz języka. Przychodzi zrozumienie i akceptacja, dostrzeżenie podobieństwa w słowiańskiej duszy Polaka. Dusza Polaka gardzi zdradą, uknutymi intrygami oraz kłamstwem, dlatego też nigdy nie przybiegnie do takich niecznych sposobów, nie wejdzie w układ ze wspólnym wrogiem, żeby osiągnąć swój cel. Takie spojrzenie pomaga zobaczyć podobieństwo między dwoma narodami: polskim i rosyjskim. Pomimo, iż czasem dusza Polaka może się mylić, w istocie swojej zawsze pozostaje szczerą i szlachetną. Dlatego też oczywistym jest fakt, iż w obliczu wojny Imperium Rosyjskiego i Niemiec, Polacy będą sprzyjać Rosji, gdyż rozumieją oni, czym jest miłość ku ojczyźnie. Taka patriotyczna postawa Polaków budzi uczucia wielkiego podziwu i uznania całego narodu rosyjskiego [33].

W historii Cerkwi Prawosławnej okres I wojny światowej jest czasem, kiedy społeczność prawosławna ulega znacznej dezorganizacji, życie parafialnie całkowicie zamiera na ziemiach guberni chełmskiej. Dla funkcjonującej w formie chełmskiej prawosławnej eparchii koniec roku 1917 staje się przełomowym, ponieważ kończy się wtedy jej działalność wydawnicza. Późniejsze jej losy wymagają dalszych badań.

Można stwierdzić, iż w Królestwie Polskim zarówno prawosławie, jak i prasa prawosławna uznawane za skuteczne “narzędzie” rusyfikacji w rękach caratu, odniosły efekt odwrotny do zamierzonego, co dało początek nastrojom antyrosyjskim oraz rozbudziło polską świadomość narodową, łącząc katolicką i polskojęzyczną ludność, mobilizując do działania inteligencję polską oraz duchowieństwo katolickie w guberni chełmskiej.

1. Zakrzewski A. Матеріалы къ вопросу объ образованіи Холмской губернии. Варшава, 1908. Т. 1. С. 1.
2. Первая всеобщая перепись населения Российской империи (ПСЗРИ), 1897 г. Санкт-Петербург, 1904. Т. 60. С. 17; Т. 55. С. 11.
3. Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego. 1913. S. 42–45.
4. Борзова Е. С. История образования Холмской губернии // Славяноведение. 2014. № 5. С. 78.
5. Cabaj J. Społeczeństwo gubernii chełmskiej pod okupacją niemiecką i austriacką w latach I wojny światowej. Siedlce, 2006. S. 13.
6. Trzebiński S. Podziały administracyjne Krolestwa Polskiego w okresie 1815–1915. Warszawa, 1955. S. 96–98.
7. Przciszewska M. M. “Tworzenie Rosjan”. Narodotwórcza funkcja wybranych publikacji Bractwa Przenajświętszej Bogurodzicy w Chełmie (1844–1915) // Rocznik Biblioteki Narodowej. 2017. T. XLVIII. S. 348.
8. Szabaciuk A. Rosyjski Ulster. Kwestia chełmska w polityce imperialnej Rosji w latach 1863–1915. Lublin, 2013. S. 145–189.
9. Dmitruk S. Prawosławna diecezja chełmska w latach 1915–1918 na łamach “Gazety Ludowej. Tygodnika Ilustrowanego” // Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej. Warszawa, 2017. T. 52. Z. 2. S. 9.
10. Dmitruk S. Zarząd Prawosławnego Bractwa Przenajświętszej Bogurodzicy w Chełmie w latach 1879–1882 // Chełm Nieznany. Ludzie. Miejsca. Wydarzenia pod red. Karwatowska M. 2009. 320 s.
11. Przciszewska M. M. “Tworzenie Rosjan”. Narodotwórcza funkcja wybranych publikacji Bractwa Przenajświętszej Bogurodzicy w Chełmie (1844–1915) // Rocznik Biblioteki Narodowej. 2017. T. XLVIII. S. 365.
12. Белов М. А. Православная пресса в Польше во второй половине XIX – нач. XX в. // Историческая и социально-образовательная мысль. 2013. № 5 (21). С. 21.
13. Bibliografia historii Polski XIX w. T. 3, vol. 1, poz. 1108. Opis uzupełniony z: Bibliografią periodyczeskich izdanij Rossii. 1901–1916. T. 3, poz. 9132.
14. Андреев Г. Л. Христианская периодическая печать на русском языке 1801–1917 гг. 1998. Т. 2. С. 179–180.
15. Щавинская Л. Л. Проблемы общественной и церковной жизни Холмщины в изданиях Холмской православной епархии в период эвакуации и революционных перемен: 1915–1917 гг. Москва, 2018. С. 333–335 // Славянский альманах. 2018. Вып. 3–4 / глав. ред. К. В. Никифоров. Москва: Индрик, 2018.
16. Zasoby Росийская Государственная Библиотека. URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01004912852> (дата звернення – 12.11.2019).

17. Щавинская Л. Л. Проблемы общественной и церковной жизни Холмщины в изданиях Холмской православной епархии в период эвакуации и революционных перемен: 1915–1917 гг. Москва, 2018. С. 335 // Славянский альманах. 2018. Вып. 3–4 / глав. ред. К. В. Никифоров. Москва: Индрик, 2018.
18. Андреев Г. Л. Христианская периодическая печать на русском языке 1801–1917 гг. 1998. Т. 2. С. 179–180.
19. Отчет о деятельности Холмского православного Свято-Богородицкого братства за 1912/1913 год. Варшава. С. 12–13.
20. Холмская Русь. 1912. № 1. С. 2.
21. Холмская Русь. 1913. № 13. С. 1.
22. Przewiczewska M. M. “Tworzenie Rosjan”. Narodotwórcza funkcja wybranych publikacji Bractwa Przenajświętszej Bogurodzicy w Chełmie (1844–1915) // Rocznik Biblioteki Narodowej. T. XLVIII.
23. Холмская Русь. 1912. № 1. С. 7–8.
24. Холмская Русь. 1913. № 13. С. 1–2.
25. Холмская Русь. 1914. № 16. С. 7.
26. Холмская Русь. 1914. № 17. С. 4.
27. Холмская Русь. 1914. № 13. С. 2.
28. Холмская Русь. 1914. № 18. С. 6.
29. Холмская Русь. 1915. № 9. С. 3–4.
30. Холмская Русь. 1915. № 4. С. 3.
31. Холмская Русь. 1915. № 5. С. 3.
32. Холмская Русь. 1914. № 18. С. 5.
33. Холмская Русь. 1915. № 13. С. 6–7.

SUMMARY

Rodger Natalia

Religious issues on the pages of the weekly journal “The Chełm Rus” and the image of the Pole – a Catholic in the eyes of a Russian

Based on the analysis of religious issues in the journal “The Chełm Rus”, questions about the characteristics of the Pole – a Catholic from the Russian point of view are raised.

It is noticed that the weekly journal “The Chełm Rus” is an example of the Orthodox press published in the Polish Kingdom at the beginning of the 20th century.

The work is an attempt to characterize the journal in detail based on the source material which was found. The time frame, its structure and editors are discussed. Particular attention is paid to religious issues. Orthodoxy is presented as the only true religion that helps man discover and later strengthen his own Russian identity in the Polish Kingdom, which is a sinister place, where the eyes of the Russians show a negative picture of a Catholic – because he imposes a foreign religion, culture, language on the Russians wants to understand that the lands belonging to the Chełm governorate were eternally part of the Russian Empire. The effect of Russification, however, was the opposite of what was conceived, that gave rise to anti-Russian sentiment and awakened the Polish national consciousness.

It is justified that the Chełm Governorate was created in 1912 and its primary goal was to separate the Orthodox population from the influence of Catholicism so the weekly journal “The Chełm Rus”, which was published in Chełm in 1912–1917 by a representative of the Orthodox

Church – the Brotherhood of the Holy Mother of God, implemented the tsarist policy of intense Russification and the deprivation of the population living in the newly created Gubernia. It is noted that this periodical is the starting point for historical research of the Chełm Governorate, and the various issues raised in the magazine give a detailed insight into the life of not only Chełm, but also Europe and the world at the beginning of the 20th century. It is marked that virtually all the actions of the brotherhood were aimed at restoring the Russian face of the Chełm region.

It is proved that during the First World War the Orthodox community of the Chełm region became disorganized and parish life died down.

It was concluded that the “instruments” of Russification had the opposite effect from what was intended and provoked anti-Russian sentiments, united Catholic and Polish-speaking people and mobilized the activities of the Polish intelligentsia and the Catholic clergy.

Keywords: the Chełm Governorate, Orthodox press, Orthodox church, Russification, the Pole – a Catholic, Brotherhood of the Holy Mother of God; Chełm, Chełm region